

УДК 784+94(477) В. Штернберг

О.Я. Заїка

«ЗАЛИШИВ ПО СОБІ НЕЗАБУТНІЙ СЛІД ЧАРІВНОГО СПОГАДУ» (ДО 200-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В.І. ШТЕРНБЕРГА)

Стаття присвячена особистим, культурним та творчим зв'язкам представника образотворчого мистецтва XIX ст. В.І. Штернберга з українськими та російськими художниками, культурними діячами, меценатами України XIX ст., особистому внеску Василя Штернберга в українське образотворче мистецтво XIX ст.

Ключові слова: мистецтво, українське образотворче мистецтво, культурні та творчі зв'язки, пейзаж, портрет.

У першій половині XIX ст. процес взаємодії української та російської культур мав обопільний характер. Цьому сприяла Петербурзька академія мистецтв, яка формувала її офіційний мистецький стиль – академізм, основу якого складали естетичні засади класицизму.

Поняття «українське малярство» розглядається досить широко, з огляду на українських митців, до яких належали художники всіх національностей, котрі жили на теренах України, українські майстри, які з тих чи інших причин працювали поза межами України», зарубіжні майстри в Україні.

Творчість тих академістів, котрі приїздили в українські землі працювати, полишила яскравий слід в національному образотворчому мистецтві. Серед них – видатний російський і український художник-романтик Василь Штернберг, пейзажист і жанрист, портретист кінця 30-х – початку 40-х років XIX ст.

Василь Штернберг – німець за походженням, один із засновників нового українського пейзажного живопису та побутової картини. «Українські» картини становлять більшу частину його творчої спадщини. Він є одним із тих митців, які почали популяризувати романтичний образ «південної України» у Петербурзі. Своєю творчістю він не лише продовжував, а й далі розвивав пошуки своїх попередників – В. Тропініна, К. Павлова, І. Зайцева. Василя Штернберга іменували зачинателем традиції українського романтичного пейзажу, яка знайшла своє продовження у творчості українських художників Сергія Васильківського та Архипа Куїнджі.

Ще за життя творчість Василя Івановича високо цінували К. Брюллов, В. Григорович, М. Гоголь, М. Глінка та ін. Перед його талантом схилився Тарас Шевченко. У своїх повістях «Художник», «Музикант», «Прогулка с удовольствием и не без морали» він з великою симпатією відтворив образ митця.

За розвитком таланту В. Штернберга стежила художня громадськість. Його краєвиди й жанрові твори мали великий вплив на українське образотворче мистецтво XIX ст.

Життєвому шляху та огляду творчості Василя Штернберга присвячено статті Г. Черкаської, Я. Кравченка, Н. Ковпаненко. Н. Кравець, вивчаючи українсько-німецькі зв'яз-

ки в образотворчому мистецтві у XIX – на початку XX ст., висвітлює діяльність художника в Україні.

Чи не єдине дослідження, присвячене В.І. Штернбергу, належить І. Пархоменко (Василь Штернберг. – К., 1978).

Завдяки дослідженням життєвого і творчого шляху Т. Шевченка, а саме 1838–1840 років, у статтях П. Солодовника (Тарас Шевченко у мальовничій Качанівці), Я. Затенацького (Невідомі твори Василя Івановича Штернберга), В. Судака (Т.Г. Шевченко і В.І. Штернберг), В. Яцюка (Віч-на-віч із Шевченком: Іконографія 1838–1861 років), польського дослідника Шевченкової творчості Єжи Єнджеєвича (Noce ukraińskie albo Rodowód geniusza : opowieść o Szewczence), О. Кониського (Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя), Г. Честахівського (Спогади Шевченка, записані Г.М. Честахівським «Колись-то, було ми з покійним Штернбергом...») розкрито віхи життєвого та творчого шляху В. Штернберга з огляду на його стосунки з Кобзарем.

Мета та завдання нашого дослідження – висвітлити особисті, культурні та творчі зв'язки представника образотворчого мистецтва XIX ст. В.І. Штернберга з українськими та російськими митцями та меценатами України XIX ст., його особистий внесок в українське образотворче мистецтво XIX ст.

Романтизм в українському образотворчому мистецтві XIX ст. вирізнявся зверненням до природи і людини. Емоційне ставлення художників до української природи характеризувалося піднесеністю, поетичністю.

Замовниками і головними персонажами мистецьких творів у малярстві початку XIX ст. переважно виступали дворянські родини. Панство прагнуло зафіксувати на малюнках види своїх маєтків – палаців, парків, інтер'єрів садів, панорамні види окремих міст і сіл.

Одним із маєтків, що став помітним осередком культурного життя в Україні, була Качанівка в Чернігівській губернії з її гостинним господарем Григорієм Тарновським. В ті часи в Качанівці побували М. Гоголь, П. Куліш, М. Костомаров, М. Максимович, Г. Барвінок, М. Врубель, М. Бодаревський, брати Володимир і Костянтин Маковські, Д. Яворницький, М. Маркевич, Г. Житецький, композитори М. Глінка, С. Гулак-Артемівський, поет В. Забіла та багато інших творчих особистостей, про що говорить понад 600 автографів у качанівському альбомі для гостей.

Григорій Тарновський зібрав величезну бібліотеку та мистецьку колекцію, де були полотна Д. Тернірса, А. ван Дейка, Б. Деннера, К. Брюллова, І. Айвазовського, О. Кіпренського. За свою допомогу художникам він удостоївся титула почесного вільного члена Академії мистецтв. У звіті за 1837 р. Академія мистецтв висловила подяку Г. Тарновському за його «милої до Штернберга».

Студент Петербурзької академії мистецтв В. Штернберг провів на Чернігівщині у Качанівці літні вакації 1836–1838 рр. Знайомий батька Штернберга – професор Петербурзького університету М. Плісов – показав малюнки Василя конференц-секретареві Академії Василеві Григо-

ровичу, і той звернувся до свого давнього друга, Григорія Тарновського, з проханням допомоги молодому художнику. З того часу український меценат матеріально опікувався долею студента: оплачував навчання, запрошував на канікули в Качанівку.

Ці три роки були найпліднішими в його творчості. За картини качанівського циклу рада Академії мистецтв представила В. Штернберга до нагородження золотими медалями 1-го і 2-го ступенів. Це дало йому право виїхати коштом Академії на стажування до Італії. Там він захворів на туберкульоз і в листопаді 1845 р. помер у Римі у віці 27 років.

Один з найвідоміших творів Штернберга – картина «Садиба Г.С. Тарновського в Качанівці» (1837). Відомі картини українського періоду – «Малоросійський шинок» (1837), «Ярмарок в містечку Ічні» (1836–1838), «Вид на поділ у Києві» (1837), «Млин у степу» (1837), «Свячення пасок на Україні» (1838), «Пастушок» (1836–1838). «Ярмарок в містечку Ічні» та «Свячення пасок на Україні» – були придбані царем Миколою І.

У Петербурзі Василь відвідував літературні, музичні вечори у В. Григоровича, Н. Кукольника, О. Струговщикова, де зустрічався з видатними діячами культури та мистецтва. Поет, прозаїк та драматург Нестор Кукольник відзначав: «Штернберг допитливий, читає багато, спостерігає ще більше». У В. Григоровича в ті часи бували К. Брюллов, М. Глінка, М. Гоголь, В. Жуковський, О. Пушкін. У О. Струговщикова збиралися В. Белінський, В. Одоєвський, І. Панаєв. Художник, скульптор, історик мистецтва, академік Імператорської академії М. Рамазанов згадував: «Самі сходи молоді мали суто мистецький характер... Після вечері співали, далі іноді були карикатурні танці з маскарадом, в яких завжди відзначався Василь Іванович Штернберг» [1].

У 1838 р. В. Штернберг познайомився та оселився разом з Т. Шевченком. «Я в захваті! Давно і так очікуваний мною Штернберг нарешті приїхав. І як раптово, ненавмисно! Я злякався і довго не вірив своїм очам; думав, чи не примарилось? Я тоді komponував ескіз «Єзекііль на полі, засіяному кістками». Це було вночі, о другій годині. Раптом двері розчиняються, – а я заглибився в «Єзекіїля» і двері забув замкнути на ключ, – двері розчиняються, і з'являється в шубі і в теплій шапці людська фігура. Я спочатку злякався і сам не знаю, як промовив: – Штернберг? – Штернберг, – відповідав він мені, і я, не давши йому шубу зняти, почав цілувати його, а він відповідав тим же. Довго ми мовчки милувалися один одним... І дивно! Мені здавалось, що я зустрів старого знайомого або, краще сказати, бачу самого себе перед собою. Поки я розпитував, а він розповідав, де і коли він мене бачив, про що говорили і як розлучитися, поки все це було, і ніч минула. І ми тоді тільки світанок помітили, коли побачили яскраво-блакитну тінь, яка впала від підсвічника» [2, с. 189].

Єжи Єнджеєвич, польський письменник, перекладач, дослідник Шевченкової творчості, писав: «Штернберг мав

романтичні нахили, артистичну душу, тонку і вразливу, хоч не уникав веселих розваг із вином. Але робив це з чарівністю і смаком». Разом із Тарасом Василь відвідував театри, оперні вистави, слухав гру відомих музикантів-віртуозів, цінував гарне товариство і смачну кухню... У цей період Штернберг створив декілька портретів Шевченка та шаржовані малюнки олівцем «Шевченко з ковдрою», «Замість чаю ми погодилися» та ін. [3].

Уже в ранніх пейзажах В. Штернберга «Водяний млин» (1836), «Садиба Г. Тарновського в Качанівці» (1837), «Альтанка в Качанівці» (1837), «Вигляд на Поділ в Києві» (1837) художник відтворив цілком певний настрій, який найчастіше асоціюється з напруженим, прихованим драматизмом. Округлі форми і м'які контури дерев та будівель несуть у собі відчуття нагрітого вологого повітря, що струмує від потічка у «Водяному млині», озера у «Садибі Г. Тарновського в Качанівці», від плеса річки в «Переправі через Дніпро під Києвом» [4].

Т. Шевченко з подивом, замилюванням описує захват К. Брюллова від робіт Штернберга: «Штернберг взяв свою товсту портфель, і ми попрямували до Карла Павловича. Він був у захваті від одноманітно-різноманітної батьківщини і від задумливих земляків наших, так прекрасно-вірно змальованих Штернбергом. І яка кількість малюнків, і яке все прекрасне. На маленькому шматочку сиренької бібули проведена поземна лінія; на першому місці – вітряк, біля його віз, пара волів біля воза, навантаженого мішками, – все це не намальоване, а тільки натякнуте, але яка принадність! – очей не відведеш. Або під тінню розлогої верби біля самого берега біленька, соломою вкрита хатка вся відбилася у воді, як у дзеркалі. Під хаткою бабуся, а на воді качки плавають. Ось і вся картина, і яка повна, жива картина!» [2, с. 191]. «Брюллов поцілував Штернберга: він в одному його ескізі бачить усю нашу Малоросію. Йому так сподобалася наша батьківщина і сумовиті фізіономії наших земляків, що він сьогодні за обідом побудував собі хутір на березі Дніпра біля Києва, з усіма угіддями в найчарівнішій декорації» [2, с. 192].

Незакінчений автопортрет Штернберга 1838–1840 років втілює юнацьку безпосередність, душевну чистоту художника. Хвороба легень ще не відбилась на його зовнішності, тому він зобразив себе свіжим рожевощоким юнаком з іще по-дитячому повнокровними вустами, ямочками біля кутиків вуст і гарними очима, добросердечним поглядом, м'якою пластикою молодого обличчя. Відтворення цих деталей вимагало не тільки професійних навичок і ґрунтовних знань пластичної анатомії, а й дослідницької інтуїції та відчуття мінливості живої матерії [4].

Правдивий і по-романтичному піднесений автопортрет суголосний з літературним описом художника Т. Шевченком, з яким він познайомився у 1838 році, і який став одним з його найближчих друзів. «Дивний незрівнянний Штернберг!» [2, с. 192].

Олівцеві малюнки з образом Т. Шевченка в профіль, коли той з кимось розмовляв, сидів біля письмового сто-

лу, голився перед люстерком або, відійшовши від мольберта, оглядав картину, сповнені життєвих спостережень і м'якого гумору, виконано лаконічною контурною лінією, очевидно, за один короткий сеанс, але передача рухів, жестів, стану спокійної зосередженості в праці чи різкого імпульсивного реагування досить правдива [4].

Уважне, майже дослідницьке ставлення Штернберга до натури можна спостерігати в його портреті поета В. Забіли, зображенні художників І. Айвазовського і С. Воробйова, колективних портретах діячів культури, що збиралися в селі Качанівка, малюнках представників східних народностей Оренбурзького краю (де Штернберг побував в етнографічній експедиції у 1839 р.) та деяких інших працях. Композиційним портретам В. Штернберга властива думка про неминущу цінність і красу людини, її благородство, гідність, душевність.

У своїй повісті «Художник» Т.Г. Шевченко писав: «Ось уже понад місяць, як ми живемо разом з незрівняним Штернбергом... Та яке ж він добре, лагідне створіння. Справжній художник. Йому все посміхається, як і він сам усьому посміхається. Щасливий завидний характер. Карл Павлович його дуже любить. Та чи можна, знаюши, не любити його?» [2, с. 192].

В. Штернберг познайомив Т. Шевченка з садибою малоросійського аристократа Г. Тарновського: «Я рідко там буваю і це, власне, для Штернберга: не подобається мені цей заступницький тон і підлі лестощі його неотесаних гостей, яких він годує своїми розкішними обідами й напуває малоросійською слив'янокою. Я довго не міг зрозуміти, як це Штернберг терпить подібні картини» [2, с. 193].

Хазяїн садиби дуже любив мистецтво і літературу, але людиною був недбалою. Дім його, кам'яний, солідний, виглядав так, ніби його недобудували. Доріжки у садку були недороблені, а ставок – не дочищений. І численні наїдки подавалися до столу або недосмаженими, або пересоленими [5, с. 96].

Садибу будував Растреллі, а переробляли місцеві теслярі. Картинна галерея з творіннями Гверчіно і Каррачі не зашкодила господарю зобразити на стінах стараннями якогось маляра потворні пейзажі і панянок, що гойдаються в човні [6, с. 236].

Тарновський завів у себе оркестр, побудував пречудовий театр, виписав артистів і відкрив театральну школу, де викладали співи, музику (гру на гітарі), танці і сценічне мистецтво. З'являвся хазяїн – сухенький, стрункий, в коротенькій курточці, в оксамитових шароварах і в блакитному жокейському кашкеті, хвацько завернутому набік, слідом за ними заспаний Маркевич у халаті, чинний, завжди зодягнутий художник Штернберг і хазяйська челядь...

Можливо, Тарновському, склали саме тут, кантату?

Прекрасен, о хозяин милый,
Очарователен твой дом,
Какой живительной силой
Для нас исполнен твой прием!
Тебе с гармонией от чувства

Дает поэзия привет,
Благодарит тебя искусство
И яркий живописи свет!

Вірші ці читали на званих обідах, у присутності губернатора.

М. Маркевич, відомий згодом фольклорист, бурчав: «Люди біля Григорія Степановича вранці блаженні від музичного одуру. З кучером про коней заговориш, а він тобі про цимбальний дзвін!» [6, с. 236].

М. Глінка в «Записках» згадував про музикування в Качанівці так: «Співали інколи малоросійських пісень хором на 4 голоси, а іноді сусід Тарновського Петро Скоропадський заводив яку-небудь чумацьку пісню, вправно наслідуючи простолоудинів. У мене в оранжереї збирались Маркевич, І. Скоропадський, Забіла, Штернберг» [7, с. 331].

Ці сцени повторювались часто і Штернберг зображував ці вечори, прагнучи до передачі невигаданої реальності природного мотиву.

Одну з картин Штернберга М. Маркевич назвав «Сторінка з мого життя»: «Качанівка, моя квартира, у вікно видно частину садка, я сиджу за баладою Фінна, яку скорочую для опери «Руслан і Людмила», Глінка біля мене пише голос і партитуру до цієї балади». Сам М. Глінка цей час описував як дуже пам'ятний для нього: «...було тепло, зібрались разом я, Штернберг і Маркевич. Поки я записував приготовлені вже вірші, Маркевич гриз перо, нелегко йому було в додаткових віршах підроблятися під вірші Пушкіна» [8, с. 38].

Від імені однієї з героїнь повісті «Музикант» Шевченко змальовує делікатну натуру Штернберга: «Коли бачили ви мене в Качанівці, я вже тоді марила петербурзькою сценою: домашня для мене була затісна. На горе моє, того ж літа заїхав до нас Михайло Іванович Глінка, – він тоді вибирав в Малоросії півчих для придворної капели. Побачивши мене на сцені і почувши мій голос і гру на фортепіано, він вирішив, що я велика артистка. Це був художник Штернберг. Він тоді у нас все літо провів. Одного разу я (мені акомпанував сам Глінка) співала для гостей з його ще не закінченої тоді опери «Руслан і Людмила» арію. Тільки що я закінчила співати, посипалися аплодисменти, зрозуміло, не мені, а автору. І, коли все замовкло, підходить до мене Штернберг із сльозами на очах і мовчки цілує мої руки. Я теж заплакала і вийшла із зали. З тих пір ми з ним заприятелювали. Я часто для нього в сутінках співала улюблену його арію з «Преціози», і він кожного разу, слухаючи мене, плакав» [9, с. 211].

Якось Шевченко «взяв олівець і папір і почав малювати сплячого Штернберга. Подібність і вираз вийшли чудові для ескізу, і тільки я окреслив всю фігуру і позначив складки ковдри, як Штернберг прокинувся і зловив мене на місці злочину. Я зніяковів, він це помітив і засміявся найщирішим сміхом.

– Покажіть, що ви робили? – сказав він встаючи. Я показав. Він знову засміявся і до небес розхвалив мій малюнок.

– Я колись відплачу вам тим же, – сказав він сміючись... » [2, с. 190].

Час, проведений з Штернбергом, лишився в Тарасовій пам'яті як ліпші дні його віку. Вже на порозі з «смердячої казарми» (1857) Шевченко, згадавши Штернберга, пише: «Незабутні, золоті дні! (1839). Ясним сном радощів прилетіли ви перед мене і лишили нестертий слід чарівних споминок. З Штернбергом ми тоді (1840) були ще тільки юнаки, що ледві вбилися в пір'я» [10, с. 100].

Перед від'їздом Штернберга до Італії в 1840 р. Шевченко подарував йому примірник «Кобзаря», на якому написав вірш «На забудь Штернбергові».

Поїдеш далеко,
Побачиш багато;
Задивишся, зажуришся,
Згадай мене, брате.

У той час Штернберг намалював кілька портретів Шевченка, а також виконав офорт «Кобзар з поводитирем» (1840), що був використаний як фронтиспис для першого видання Шевченкового «Кобзаря». У цьому ж виданні Шевченко присвятив Штернбергу поему «Іван Підкова».

...Було колись в Україні –
Ревіли гармати;
Було колись –запорожці
Вміли панувати.
Панували, добували
І славу і волю.

Живучи «виключно одним Штернбергом і для одного Штернберга», Шевченко влаштовує літературні вечори у Шмідтів і запрошує Штернберга: «В той же день, після вечірніх класів, вирушили ми до Шмідтів з книгами під пахвою. Вигадка моя була прийнята із захопленням, і після чаю розпочалося читання. Перший вечір читав я, другий Штернберг, потім знову я, потім знову він, і так ми продовжували, поки закінчили роман. Це прекрасно вплинуло на Штернберга... Зробив я собі до свята нову пару одягу точно такого, як у Штернберга, щоб не дарма нас Шмідти називали Кастором і Поллуксом... Я боявся порожнечі, ... нудьга і порожнеча без Штернберга. Він для мене ніким не замінний... Я завжди милуюся його благородною, по-дитячому безтурботною фізіономією, але тепер ця мила фізіономія мені здалася зовсім не дитячою, а дозрілою фізіономією, яка відчула не свою долю» [2, с. 195, 212, 213].

Шевченко до кінця життя пам'ятав Василя Штернберга: «Що то за добряча, що за щира людина був отой Штернберг! Боже мій, як загадаю, як то гарно, як весело було товаришувати з ним!» [11].

Штернберг є автором кількох портретів Т. Шевченка. Простежуються спільні моменти романтизації образу в автопортретах Т. Шевченка і В. Штернберга, художника близького поетові за ставленням до людини, за романтичним захопленням красою природи рідної йому України [12].

Перебуваючи в Італії, Штернберг листувався з Шевченком (зберігся його лист до поета від липня 1842 р.). В

Італії він ще більше розвинув манеру «писати світлом».

Помінявши концепцію образу природи, Штернберг замість епічних мотивів, утворюваних широчінню відкритих просторів українських пейзажів, тепер обирав фрагментарні, часткові види, піднімав лінії обр'ю і закривав деревами більшу частину неба. Він впритул підійшов до філософського трактування природи, її внутрішнього і зовнішнього синтезу. У зображенні великих обширів і часткових деталей пробивалося прагнення до аналізу етапів природи, підхід до неї як до живого, пульсуючого середовища [4].

Шевченко, аналізуючи роботи Штернберга цього періоду, знаходить в них «не ту природу, не тих людей». «Хоча все прекрасно і виразно, як і раніше, але абсолютно все інше, окрім меланхолії, але це, може бути, відображення задумливої душі художника» [2, с. 210].

В.І. Штернберг належить до когорти митців, що уособлюють художників багатьох національностей, котрі жили на теренах України. Його творчість полишила яскравий слід в національному образотворчому мистецтві завдяки художнім творам, сюжети яких пов'язані з Україною. Своєю творчістю він не лише продовжував, а й далі розвивав пошуки своїх попередників, привнесив в академічну основу певну національну визначеність. Потребує подальшого дослідження творча спадщина В. Штернберга, яка знаходиться поза музеями і галереями, виведення імені митця із забуття.

ПОСИЛАННЯ

1. Електронная библиотека Князева // Биографии, життєписи, творчість / Василь Штернберг в період учнівства. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/biografii/part1/003.htm>.
2. Шевченко Т.Г. Повна збірка творів: до 125-річчя з дня народження: в 5-ти т. / Т.Г. Шевченко; ред.: П.Г. Тичина, М.Т. Рильський, Ф.А. Редька, Д.Д. Копиця; АН УРСР, Ін-т укр. л-ри ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Держ. літ. вид-во, 1939. – (Видання ювілейне. 1814–1939). Т. 4: Повісті. Драматичні твори. – 546 с.
3. Jerzy Jędrzejewicz: Noce ukraińskie albo Rodowód geniusza : opowieść o Szewczenku / Jerzy Jędrzejewicz. Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1970. – 618 s.
4. Степовик Д.В. Українське мистецтво першої половини XIX століття [Текст] / Д.В. Степовик. – К.: Мистецтво, 1982. – 191 с.
5. Косачевская Е.М. Н.А. Маркевич. 1804–1860 / Е.М. Косачевская. – Л., 1987. – 286 с.
6. Вадецкий Б. Глинка [Текст]: роман / Б. Вадецкий. – М.: Советский писатель, 1984. – 464 с.
7. Історія української музики. В 6 т. / АН УРСР. Ін-т мис-ва, фолькл. та етногр. ім. Т. Рильського; Ред.: М.М. Гордійчук (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1989–1991. – Т. 1. – 448 с.
8. Слово о музыке: русские композиторы XIX века: хрестоматия: книга для учащихся старших классов / сост.: В.Б. Григорович, З.М. Андреева. – 2-е изд., испр. – М.: Просвещение, 1990. – 317 с.
9. Шевченко Т.Г. Повна збірка творів: до 125-річчя з дня народження: в 5-ти т. / Т.Г. Шевченко; ред.: П.Г. Тичина, М.Т. Рильський, Ф.А. Редька, Д.Д. Копиця; АН УРСР, Ін-т укр. л-ри ім. Т.Г. Шевченка. – К.: Держ. літ. вид-во, 1939. – (Видання ювілейне. 1814–1939). Т. 3: Повісті. – 401 с.
10. Кониський О.Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / Упоряд., підгот., тексти, передм., приміт., покажч. В.Л. Смілянська. – К.: Дніпро, 1991. – 702 с.
11. Колись-то було, ми з покойним Штернбергом («Из воспоминаний Т.Г. Шевченка (Запись Г.Н. Честаховского)» / Киевская старина. – 1895. – № 2. – С. 139–141. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.t-shevchenko.name/uk/MiscWorks/Sternberg2.html>.
12. Кривець Н. Українсько-німецькі зв'язки в образотворчому мистецтві XIX – на початку XX ст. // Міжнародні зв'язки України:

наукові пошуки і знахідки. – Вип. 24: Міжвідомчий збірник наукових праць / Відп. ред. С.В. Віднянський. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2015. – 432 с.

Заика Е.Я. «Оставил по себе неизгладимый след очарования» (к 200-летию со дня рождения В.И. Штернберга)

Статья посвящена личным, культурным и творческим связям представителя изобразительного искусства XIX ст. В.И. Штернберга с украинскими и русскими художниками, культурными деятелями, меценатами Украины XIX ст., личному вкладу Василия Штернберга в украинское изобразительное искусство XIX ст.

Ключевые слова: искусство, украинское изобразительное искусство, культурные и творческие связи, пейзаж, портрет.

Zaika O.Ya. «He left the unforgettable trace of the charming memory of him» (to the 200th anniversary of V.I. Shternberh)

The article is devoted to the personal, cultural and creative relations of V.I. Shternberh, the fine arts representative of the 19th century with the Ukrainian and Russian painters, cultural figures and patrons of Ukraine of the 19th century, to the personal contribution of Vasyil' Shternberh into the Ukrainian fine arts of the 19th century.

Key words: fine arts, Ukrainian painting arts, cultural and creative relations, landscape, portrait.

15.03.2018 р.

УДК 001: 378.091.12.011.3-051(091)(477.51-21Ніжин)
«1840/1875»

А.О. Іваненко

**НАУКОВІ СТУДІЇ ВИКЛАДАЧІВ
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ КАФЕДР
НІЖИНСЬКОГО ЮРИДИЧНОГО ЛІЦЕЮ
КНЯЗЯ БЕЗБОРОДЬКА (1840–1875 РР.)**

У статті з'ясовано доробок професорів загальноосвітніх кафедр Ніжинського юридичного ліцею, які значною мірою прислужилися розвитку вітчизняної науки. Проаналізовано наукової студії М. Тулова, А. Линниченко, П. Іващенко, О. Белоброва, І. Лашнюкова, І. Сребницького під час роботи у Ліцеї та поза ним.

Ключові слова: Ліцей, кафедра, студія, монографія.

Освітній процес у закладах «особливого типу» – ліцеях – мав багато спільних рис, адже вони передусім готували своїх вихованців до державної служби, що не передбачало поглибленого вивчення предметів, які не мали практичного значення. Ніжинський юридичний ліцей залишив помітний слід в історії, а його вихованці знайшли застосування своїм знанням у галузі судочинства, державного управління та місцевого самоврядування. Але діяльність професорської корпорації та їх науковий доробок не були об'єктом окремих досліджень. У 1859 р. коштом почесного попечителя Г. Кушельова-Безбородька була видана колективна праця під назвою «Лицей князя Безбо-

родко». Наведені в ній біографії засновників, директорів та професорів опрацювали М. Гербель, В. Толбин, К. Троцина. Науково-педагогічну діяльність професора М. Тулова проаналізував О. Самойленко.

Після реорганізації Гімназії вищих наук у Фізико-математичний ліцей у 1832 р., на його базі у 1840 р. був створений Ніжинський юридичний ліцей князя Безбородька. Склад кафедр Ніжинського юридичного ліцею свідчить про те, що він мав виключно практично-спеціальний характер. Як зазначалося в Статуті Ліцею, виданому у 1840 р., «главною целью Лицея князя Безбородко есть распространение основательных сведений по части отечественного законодательства». За винятком енциклопедії законодавства, в Ліцеї не викладалося жодної науково-теоретичної дисципліни з царини права – римського права, міжнародного права, політичної економії, що були характерні для навчальних програм юридичних факультетів університетів. Навчання по суті зводилося до засвоєння студентами Зводу законів, відтак у Ніжинському ліцеї було створено 4 фахові (енциклопедії законодавства і державного права, поліцейських та кримінальних законів і судустрою, цивільного права, законів казенного управління) та 5 загальноосвітніх (богослов'я, російської словесності, російської історії та статистики, німецької словесності, французької словесності) кафедр.

На посаді професора кафедри російської словесності Ніжинського юридичного ліцею у 1840–1853 рр. перебував М. Тулов [4]. Його студію «О современном направлении изящной словесности на Западе Европы» було надруковано 1850 р. в «Журнале Министерства народного просвещения» [27, с. 145–178]. Згодом побачило світ фундаментальне дослідження М. Тулова «Руководство к познанию родов, видов и форм поэзии» (1853 р.). Розподіливши поетичні твори на ліричні, епічні та драматичні, він розглянув конкретні форми, в яких розвивалися ці види поетичної творчості у літературі різних народів.

М. Тулов також значною мірою прислужився розвитку освіти. На початку 1862 р. Міністерство народної освіти виділило кошти для створення мережі народних шкіл у західних губерніях, однак питання про підготовку вчителів для цих навчальних закладів залишалося невирішеним.

Оскільки одним з безпосередніх виконавців цього розпорядження був тоді вже інспектор училищ Київського навчального округу М. Тулов, він 18 квітня 1862 р. запропонував проект створення педагогічної школи з 6-місячним терміном навчання. До неї приймали селян та міщан православного віросповідання, які володіли знаннями, що відповідали програмі парафіяльного училища. Викладачі цієї педагогічної школи мали працювати на громадських засадах [33, с. 318–324].

Київська педагогічна школа під керівництвом М. Тулова почала діяти у приміщенні Університету Св. Володимира в травні 1862 р. Учителювали в ній викладачі гімназій та студенти Київського університету Св. Володимира,